

OP ZOEK NAAR DE VERLOREN TIJD
DE VOORTVLUCHTIGE

A LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU
OP ZOEK NAAR DE VERLOREN TIJD

1913

Du côté de chez Swann

De kant van Swann

1918

A l'ombre des jeunes filles en fleurs

In de schaduw van meisjes in bloei

1920-1921

Le côté de Guermantes

De kant van Guermantes

1921-1922

Sodome et Gomorrhe

Sodom en Gomorra

1923

La prisonnière

De gevangene

1925

La fugitive

De voortvluchtige

1927

Le temps retrouvé

De tijd hervonden

Marcel Proust OP ZOEK
NAAR DE VERLOREN TIJD

De voortvluchtige

Vertaald door Thérèse Cornips

2018
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Deze vertaling kwam tot stand mede dankzij een bijdrage van het
Amsterdams Fonds voor de Kunst en het Prins Bernhard Fonds.

Copyright © 1989 Editions Gallimard, Parijs
Copyright Nederlandse vertaling © 1995 Stichting Thérèse Cornips
Eerste druk 1995
Zesde druk 2018
Oorspronkelijke titel *A la recherche du temps perdu. La fugitive*
Oorspronkelijke uitgever Editions Gallimard, Parijs (eerste uitgave
1925)
Omslagontwerp Leo Nickolls
Uitvoering omslag bij Barbara
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Schoonhoven
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 031 2430 8
NUR 302

debezigebij.nl

Hoofdstuk I *Verdriet en vergetelheid*

‘Mademoiselle Albertine is vertrokken!’ Hoeveel verder gaat leed, psychologisch, dan psychologie! Vlak van tevoren, bezig mijzelf te analyseren, had ik gedacht dat zo’n scheiding zonder elkaar nog te zien precies was wat ik wenste, en bij de vergelijking die ik maakte tussen de middelmatigheid van de geneugten die Albertine mij bood en het gehalte van de verlangens die zij mij belette te verwezenlijken, had ik mijzelf scherpzinnig gevonden, had ik geconcludeerd dat ik haar niet meer wilde zien, niet meer van haar hield. Maar zo-even hadden die woorden: ‘Mademoiselle Albertine is vertrokken’ mij een hartzeer bezorgd, zo groot dat ik voelde dat ik mij er niet lang meer tegen zou kunnen verweren. Dus, wat ik beschouwd had als van geen betekenis voor mij, was heel eenvoudig al mijn lust en leven. Hoe onbekend is men zichzelf. Er moest onmiddellijk een eind worden gemaakt aan mijn lijden; zacht voor mijzelf zoals mijn moeder voor mijn stervende grootmoeder, zei ik inwendig, met diezelfde goede bedoeling die je hebt om wie je bemint niet te laten lijden: ‘Houd nog even vol, we vinden wel iets dat helpt, heus, we zijn niet van plan je zo te laten lijden.’ In die categorie van denkbeelden zocht mijn instinct tot zelfbehoud naar de eerste op mijn open wond te leggen pijnstillers: ‘Er is helemaal niets aan de hand want ik zal zorgen dat ze meteen terugkomt. Ik zal nog zien op wat voor manier, maar hoe dan ook is ze hier vanavond. Daarom, nergens voor nodig om me druk te maken.’ ‘Er is helemaal niets aan de hand’ had ik niet alleen bij mijzelf gezegd, ik had ook geprobeerd Françoise die indruk te geven door in haar

bijzijn mijn leed niet te laten blijken, want mijn liefde, zelfs nu ik er met zo'n hevigheid van werd doordrongen, vergat niet dat het erom ging een gelukkige liefde, een beantwoorde liefde te schijnen, vooral in de ogen van Françoise die altijd, Albertine niet genegen zijnde, aan haar oprechtheid had getwijfeld. Ja, zo-even, voor Françoises binnenkomst, had ik gedacht dat ik niet meer van Albertine hield, dacht ik alles in aanmerking te hebben genomen: als een nauwkeurige analist had ik gedacht mijn binnenste goed te kennen. Maar de bestanddelen daarvan kan onze intelligentie, hoe groot die ook zijn mag, niet onderscheiden, ze blijven onbevroed zolang ze niet, vanuit de vluchtige staat waarin ze meestal voortbestaan, een begin van solidering ondergaan ten gevolge van een fenomeen dat ze vermag te isoleren. Ik had mij vergist in mijn mening een heldere kijk te hebben op mijn hart. Maar dat inzicht dat de scherpste percepties van het verstand mij niet hadden verschaft werd mij nu bijgebracht, hard, schel, en vreemd, als een gekristalliseerd zout, door de onverhoedse pijnreactie. Ik was zo gewend Albertine bij mij te hebben; en opeens zag ik een nieuw gezicht van de Gewenning. Tot dusver had ik die voornamelijk beschouwd als een verlamdende macht die de oorspronkelijkheid en zelfs de bewustheid van waarnemingen onderdrukt; nu zag ik er een geduchte godheid in, zo in ons vastgeklonken, haar nietszeggende gezicht zo in ons hart ingeslepen dat als zij zich losmaakt, als zij zich van ons afwendt, die haast onopgemerkte godesse ons vreselijkere pijnen berokkent dan wie ook, en dan zo wreed is als de dood.

Het meest dringende was Albertines brief te lezen omdat ik op middelen moest zinnen om haar te laten terugkomen. Ik voelde ze in mij voorhanden, want omdat de toekomst iets is dat alleen nog in onze gedachten bestaat, lijkt hij ons veranderbaar door de tussenkomst, op de valreep, van onze wil. Maar tegelijk bracht ik mij te binnen dat ik er andere krachten dan de mijne op had zien inwerken, waartegen ik, al zou mij meer tijd zijn gegeven, niets had kunnen uitrichten. Wat baat

het dat het uur nog niet heeft geslagen als wij geen macht hebben over wat er dan zal geschieden. Toen Albertine in huis was had ik mij vast voorgenomen het initiatief tot onze scheiding in handen te houden. En nu was zij vertrokken. Ik maakte Albertines brief open. Hij luidde aldus:

Vriend, vergeef mij dat ik u de paar hier volgende woorden niet mondeling heb durven zeggen, maar ik ben zo laf, ik ben tegenover u altijd zo bang geweest, dat al wilde ik mij ertoe dwingen, ik niet de moed kon opbrengen om het te doen. Dit is wat ik had moeten zeggen: 'Tussen ons is het leven onmogelijk geworden, u hebt trouwens zelf laatst, met die boze uitval van u, gezien dat er iets veranderd was in onze verbouding. Wát die nacht nog goed te maken was zou over een paar dagen iets onherstelbaars worden. Het is dus het beste, nu wij het geluk hebben gehad ons weer met elkaar te verzoenen, om als goede vrienden uit elkaar te gaan'; daarom, liefste, stuur ik u dit briefje en vraag u zo goed te zijn mij te vergeven als ik u een beetje verdriet doe, door te bedenken hoe ontzettend groot het mijne zal zijn. Lieve kerel, ik wil geen vijand van u worden, het is voor mij al erg genoeg dat ik u van lieverlee, en al heel gauw, onverschillig zal laten; gezien de onherroepelijkheid van mijn besluit zal ik Françoise dan ook, voordat ik u deze brief door haar laat brengen, om mijn koffers hebben gevraagd. Adieu, het beste van mijzelf laat ik bij u achter. Albertine.

‘Dit betekent allemaal niets,’ zei ik bij mijzelf, ‘het is zelfs gunstiger dan ik dacht, want aangezien zij niets meent van dit alles, heeft ze het natuurlijk alleen geschreven om van zich af te bijten, om me bang te maken, om mij niet meer zo onuitstaanbaar te laten zijn tegen haar. Ik moet in de eerste plaats zien dat Albertine vanavond terug is. Het is ellendig te bedenken dat de Bontemps’ onbetrouwbare mensen zijn die hun nichtje gebruiken om mij geld af te troggelen. Maar wat zou het? Al moest ik om Albertine vanavond hier te hebben Mme Bontemps de helft van mijn vermogen geven, dan blijft er

voor Albertine en mij genoeg over om plezierig van te leven.’ En tegelijk overwoog ik of ik die ochtend de tijd had om het jacht en de Rolls Royce die zij graag wilde hebben te gaan bestellen, er niet eens meer aan denkend, alle aarzeling verdwenen zijnde, dat ik het ook wel wat onverstandig had gevonden haar die te geven. Zelfs als de instemming van Mme Bontemps niet genoeg is, als Albertine niet naar haar tante wil luisteren en als voorwaarde voor haar terugkeer stelt dat zij voortaan volkomen onafhankelijk zal zijn, nu, wat een verdriet het mij ook doen zou, dan sta ik haar dat toe; ze mag in haar eentje uitgaan zoveel ze maar wil; je moet je opofferingen weten te getroosten, hoe pijnlijk ze ook zijn, voor hetgene waaraan je het meest is gelegen, en dat is, ondanks wat ik vanochtend op grond van mijn accurate en absurde redenering dacht, dat Albertine hier woont. Kan ik trouwens zeggen dat haar die vrijheid laten mij zo door en door zou hebben gedeerd? Dan zou ik liegen. Vaak al had ik beseft dat de pijn om haar vrij te laten, haar het kwaad ver van mij vandaan te laten doen, misschien minder erg nog was dan die soort treurnis die mij wel eens beving bij het gevoel dat zij zich verveelde in mijn gezelschap, in mijn huis. Op het moment zelf weliswaar dat zij me gevraagd zou hebben ergens heen te mogen gaan, zou ik het, met de gedachte dat er orgieën op touw werden gezet, afschuwelijk hebben gevonden haar haar zin te geven. Maar tegen haar zeggen: ‘Neem onze boot, of de trein, ga voor een maand naar dit of dat land dat ik niet ken, waar ik niets weten zal van wat u doet’, dat had mij vaak aangelokt met het idee dat zij ver van mij vandaan vergelijkenderwijs aan mij de voorkeur zou geven en blij zou zijn bij thuiskomst. Trouwens zijzelf wenst het ongetwijfeld zo; zij eist allermindst die vrijheid die ik trouwens gemakkelijk, door haar dagelijks nieuwe pleziertjes te bieden, dag voor dag enigszins zou kunnen inperken. Nee, wat Albertine bedoelt is dat ik niet langer onuitstaanbaar tegen haar ben, en vooral – zoals vroeger Odette met Swann – dat ik het besluit neem haar te trouwen.

Eenmaal getrouwd zal ze op haar onafhankelijkheid geen prijs stellen; dan blijven wij met ons tweeën hier, o, zo gelukkig! Het betekende weliswaar afzien van Venetië. Maar wat worden de meest gezochte steden, zoals Venetië – laat staan gastvrouwen zoals de Duchesse de Guermantes, verzetjes zoals het theater – kleurloos, onbelangrijk, geestloos, wanneer wij gebonden zijn aan andermans hart met een zo schrijnende band dat die ons belet weg te gaan! Albertine heeft trouwens groot gelijk in die huwelijkskwestie. Mama zelfs vond al dat uitstellen belachelijk. Met haar trouwen, dat is wat ik allang had moeten doen, dat moet ik ook gaan doen, dat is de reden dat ze die brief heeft geschreven waar ze geen woord van meent; om dat te laten lukken wacht ze nog een paar uur voor ze doet waar ze wel even hard naar zal verlangen als ik ernaar verlang: hier terugkomen. Ja, dat is wat ze wil, dat is de bedoeling van haar daad, zei me mijn meevoelend verstand; maar ik besepte dat mijn verstand met dit te zeggen nog steeds van dezelfde hypothese uitging die het van meet af aan had aangenomen. Intussen voelde ik wel degelijk dat van de andere hypothese de juistheid aan één stuk door was gestaafd. Weliswaar zou deze tweede hypothese nooit gedurfd genoeg zijn geweest om uitdrukkelijk te formuleren dat Albertine omgang kon hebben gehad met Mlle Vinteuil en haar vriendin. En toch, toen de grond onder mijn voeten wegzonk onder de overrompeling van dat verschrikkelijke nieuws, in die ogenblikken dat wij het station van Incarville* naderden, was het deze tweede hypothese die bleek te worden bevestigd. Hierin was naderhand nooit ondersteld dat Albertine mij uit zichzelf zou kunnen verlaten, op deze manier, zonder het mij van tevoren te laten weten en zonder mij de tijd te geven om het te verhinderen. Maar niettemin, al was na de ontzaglijke nieuwe sprong die het leven mij nu liet maken de realiteit die zich aan mij opdrong zo nieuw voor mij als die waar de ontdekking van

* In *Sodom en Gomorra* is dit Parville (p. 626).

een natuurkundige, het onderzoek van een rechter van instructie of de vondsten van een historicus ons kennis mee laten maken wat betreft de achtergronden van een misdrijf of van een revolutie, die realiteit ging de povere berekeningen van mijn tweede hypothese wel te boven, maar liet ze toch uitkomen. Die tweede hypothese was er niet een van het brein, en de panische angst die ik had gevoeld op de avond dat Albertine mij niet had gekust, in de nacht dat ik de klap van het raam had gehoord, die angst was niet beredeneerd. Maar – en het verdere verloop zal het nog meer aantonen, zoals menige episode er al op wijzen kon – dat het brein niet het subtielste, doeltreffendste, meest geëigende instrument is om de werkelijkheid te vatten is een reden te meer om met het brein te beginnen en niet met een intuïtivismen van het onbewuste, met een kant-en-klaar geloof in voorgevoelens. Het is het leven dat ons, stukje bij beetje, geval voor geval, in staat stelt op te merken dat wat het belangrijkste is voor ons hart, of voor onze geest, ons niet door beredenering wordt bijgebracht, maar door andere vermogens. En dan geeft het brein zich zelf rekenschap van hun superioriteit, buigt ervoor door beredenering, en aanvaardt het hun medewerker en dienaar te zijn. Het is een experimenteel geloof. Het onvoorziene onheil waarmee ik te kampen kreeg, ook daarvan had ik, leek mij, (zoals van Albertines vriendschap met twee lesbiennes) al weet gehad door het te hebben afgelezen aan zoveel tekens waarin ik (ondanks de tegengestelde beweringen van mijn brein, dat zich op uitspraken van Albertine zelf verliet) de moedeloosheid, de afkeer die zij voelde om zo als een slavin te leven had onderkend, tekens als met onzichtbare inkt geschreven, in de schaduw van Albertines trieste, gedweëe pupillen, op haar plotseling door een onverklaarbaar blozen verhitte wangen, in de klap van het raam dat plotseling opensloeg! Vermoedelijk had ik het niet gedurfd ze tot het einde toe te interpreteren en het denkbeeld van haar onverhoedse vertrek in zoveel woorden vorm te geven. Ik had alleen gedacht, met

een door Albertines aanwezigheid in balans gehouden gemoed, aan een door mij geregeld vertrek op een onbepaalde datum, dat wil zeggen gesitueerd in een onbestaande tijd; bijgevolg had ik alleen de illusie gehad aan een vertrek te denken, zoals mensen zich verbeelden de dood niet te vrezen wanneer zij eraan denken terwijl zij gezond zijn, en in werkelijkheid niets anders doen dan een zuiver negatief beeld stoppen in de idee van een goede gezondheid die door de nadering van de dood nu juist zou worden aangetast. Overigens, al was het denkbeeld van Albertines door haarzelf gewenste vertrek duizendmaal in mijn hoofd opgekomen, zo helder en zo scherp als maar mogelijk is, dan had ik evenmin bevroed wat met betrekking tot mijzelf, dat wil zeggen in werkelijkheid, dat vertrek zou inhouden, welk primair, verschrikkelijk, onbekend iets, welk volstrekt nieuw zeer. Aan dit vertrek, had ik het voorzien, zou ik jarenlang ononderbroken hebben kunnen denken zonder dat, op een rij gelegd, al die gedachten het geringste verband hadden gehad, niet alleen in intensiteit maar ook wat gelijkenis betreft, met de onvoorstelbare hel waarvan Françoise de voorhang had weggetrokken toen zij tegen mij zei: 'Mademoiselle Albertine is vertrokken.' Om zich een onbekende toestand voor te stellen maakt de verbeelding gebruik van bekende factoren en stelt zich die deshalve niet voor. Maar 's mensen sensibiliteit, ook de meest lichamelijke, ontvangt, als de schicht van een bliksem, het oorspronkelijke, lang onuitwisbare stempel van de nieuwe gebeurtenis. En ik durfde nauwelijks bij mijzelf te zeggen dat ik, had ik dit vertrek voorzien, misschien niet in staat zou zijn geweest het mij in zijn verschrikking in te denken en, al had Albertine het mij aangekondigd en ik haar gedreigd en gesmeekt, het te verhinderen! Hoe verre van mij was het nu te verlangen naar Venetië! Zoals vroeger in Combray om Mme de Guermantes te leren kennen toen het moment kwam dat één ding nog maar voor mij telde, mama bij mij op mijn kamer te hebben. En het waren ook wel degelijk al die sinds mijn kindertijd ervaren

beklemmingen die bij het sein van het nieuwe angstgevoel aanstormden en het kwamen verheviggen, zich ermee gingen versmelten tot een homogene massa die mij verstikte.

Zeker, die door zo'n scheiding toegediende fysieke steek in het hart, die, met dat vreselijke registratievermogen dat het lichaam bezit, de pijn synchroon laat zijn met alle perioden in ons bestaan waarin wij hebben geleden, – zeker, die steek in het hart waarop misschien enigszins – zo weinig bekreunen mensen zich om andermans smart – degene die het gemis zijn maximum aan intensiteit wenst te geven speculeert, of nu de vrouw met de aanzet van een schijnbaar vertrek alleen betere condities wil vragen, dan wel met een vertrek voor altijd – voor altijd! – een wond wenst te slaan, hetzij om zich te wreken, of om bemind te blijven, of om ten gunste van de herinnering die zij zal nalaten hardhandig dat web van landerigheid, van onverschilligheid dat zich, zo had zij gevoeld, aan het weven was te verscheuren – zeker, die steek in het hart had men zich voorgenomen te vermijden, men had gezegd dat men goed uit elkaar zou gaan. Maar per slot gebeurt het werkelijk zelden dat men goed uit elkaar gaat, want als men goed stond samen zou men elkaar niet verlaten. En dan, de meest onverschillig bejegende vrouw voelt toch vaag dat terwijl je genoeg van haar bent gaan krijgen, je krachtens eenzelfde gewinning hoe langer hoe meer aan haar gehecht bent geraakt, en zij bedenkt dat om goed uit elkaar te gaan een van de essentiële voorwaarden is te vertrekken met voorkennis van de ander. Alleen, zij is bang dat voorkennis geven verhinderen is. Iedere vrouw, hoe groter haar macht over een man, voelt dat ontvluchten de enige manier is om weg te gaan. Ongrijpbaar, want macht-hebster, zo is het. Zeker, er ligt een ongelooflijke afstand tussen die landerigheid die zij vlak van tevoren inboezemde en, omdat zij is vertrokken, die razende behoefte om haar terug te krijgen. Maar hier zijn, buiten de in de loop van dit werk genoemde en de verderop te noemen andere, redenen toe. Om te beginnen vindt het vertrek dikwijls plaats op het moment

dat de – reële of vermeende – onverschilligheid het grootst is, op het uiterste schommelpunt van de pendule. De vrouw zegt bij zichzelf: ‘Nee, dit kan niet langer duren zo’, juist omdat de man steeds spreekt over van haar afgaan, of erover denkt; en zij is degene die van hem afgaat. Dan, als de slinger terugkeert naar zijn andere uiterste punt, is de afstand het grootst. In een tel is hij weer op dat punt; nogmaals, afgezien van alle genoemde oorzaken, het is zo natuurlijk! Het hart klopt; en trouwens de vrouw die is vertrokken is niet meer dezelfde als die er was. Haar leven bij ons, al te bekend, blijkt opeens levens erbij te krijgen waaraan zij ongetwijfeld zal gaan deelnemen, en misschien was het óm eraan deel te nemen dat zij ons heeft verlaten. Zodat die nieuwe volheid van het leven van de weggegangene vrouw een terugwerkende kracht uitoefent op de vrouw die bij ons was en haar vertrek misschien beraamde. Met de reeks psychologische feiten die wij kunnen afleiden en die onderdeel zijn van haar samenleven met ons, van onze te nadrukkelijke landerigheid tegenover haar, van onze jaloezie ook (en die met zich meebrengt dat bij mannen die door verscheidene vrouwen zijn verlaten de manier waarop altijd dezelfde is ten gevolge van hun karakter en van altijd eendere reacties die te voorzien zijn: iedereen heeft zijn eigen manier van in de steek gelaten worden zoals hij zijn manier van verkouden worden heeft), met die voor ons niet al te raadselachtige reeks strookte vermoedelijk een reeks van feiten waarvan wij onkundig waren. Zij onderhield denkelijk sinds enige tijd betrekkingen, schriftelijk of mondeling, via boodschappers, met een bepaalde man, of een bepaalde vrouw, wachtte op een bepaald signaal dat wijzelf misschien zonder het te weten hebben gegeven toen wij tegen haar zeiden: ‘Monsieur X is mij gisteren komen opzoeken’, als zij met X had afgesproken dat één dag voordat zij zich bij X zou voegen deze mij zou komen opzoeken. Hoeveel denkbare hypothesen! Denkbaar alleen. Ik construeerde de waarheid zo goed, maar dan alleen in het denkbare, dat toen ik eens bij vergissing een brief voor

een van mijn maîtresses had opengemaakt, een brief geschreven in een afgesproken stijl, en waarin stond: *Wacht nog altijd op teken om naar de Marquis de Saint-Loup te gaan, bericht mij morgen telefonisch*, ik een soort van vluchtplan reconstrueerde; de naam Marquis de Saint-Loup stond daar voor iets anders, want mijn maîtresse kende Saint-Loup niet maar had mij wel over hem horen spreken en trouwens, de handtekening was iets als een bijnaam, zonder enig formeel taalgebruik. Welnu, de brief was niet aan mijn maîtresse gericht, maar aan iemand in het huis die een andere – maar verkeerd gelezen – naam droeg. De brief was niet in overeengekomen tekens gesteld maar in slecht Frans want was van de hand van een Amerikaanse, wel degelijk bevriend met Saint-Loup zoals deze mij liet weten. En de vreemde wijze waarop die Amerikaanse bepaalde brieven inkleedde had het karakter van een bijnaam gegeven aan een volkomen reële maar buitenlandse naam. Ik had mij die dag dus van a tot z vergist in mijn achterdocht. Maar de grondgedachte zelf die bij mij deze feiten, alle onwaar, met elkaar had verbonden, was de zo juiste, zo onverbiddelijke figuur van de waarheid dat, toen drie maanden daarna mijn maîtresse (die eerst haar hele leven met mij meende door te brengen) mij verlaten had, dit op volstrekt eendere wijze in zijn werk was gegaan als ik mij de eerste keer had verbeeld. Er kwam een brief, met dezelfde eigenaardigheden die ik ten onrechte aan de eerste brief had toegeschreven, maar ditmaal wel met de betekenis van een signaal. Dit was het grootste ongeluk in mijn hele leven. En desondanks werd het leed dat het mij berokkende misschien nog overschaduwd door mijn nieuwsgierigheid naar de oorzaken van dit ongeluk: weten naar wie Albertine had gehunkerd, was toe gegaan. Maar de bronnen van zulke grote gebeurtenissen zijn als die van de rivieren, wij kunnen het aardoppervlak nog zo afzoeken, wij vinden ze niet. Had Albertine haar vlucht aldus lang van tevoren beraamd? Ik heb niet verteld (omdat het mij toen maar aanstellerij en humeurigheid had geleden, wat wij bij Françoi-

se ‘mokken’ noemden) dat zij vanaf de dag dat zij mij niet langer kuste met een doodbiddersgezicht had rondgelopen, kaarsrecht, verstard, met een droevige stem bij de gewoonste dingen, traag in haar bewegingen, nooit meer glimlachend. Ik kan niet zeggen dat uit enig feit enig samenspannen bleek met de buitenwereld. Françoise vertelde mij wel achteraf dat toen zij twee dagen voor Albertines vertrek in haar kamer kwam, zij niemand aantrof en de gordijnen dicht bevond, maar aan de lucht en de geluiden merkte dat het venster openstond. En inderdaad had zij Albertine op het balkon aangetroffen. Maar je zou niet weten met wie zij daarvandaan in verbinding had kunnen staan, en trouwens, de dichte gordijnen voor de open vensterdeuren waren vermoedelijk hierdoor te verklaren dat zij wist dat ik bang was voor tocht en dat, ook al beschermden de dichte gordijnen mij daar weinig tegen, Françoise erdoor belet zou zijn vanaf de gang te zien dat de luiken zo vroeg waren opengezet. Nee, ik zou het niet weten, op een klein feit na waaruit alleen blijkt dat zij de dag tevoren wist dat zij vertrekken zou. De dag tevoren namelijk nam zij uit mijn kamer zonder dat ik het merkte een grote hoeveelheid pakpapier en pakdoek weg die zich daar bevond, met behulp waarvan zij de hele nacht haar talloze peignoirs en ochtendjaponnen inpakte om ’s ochtends te kunnen vertrekken. Dit is het enige feit, dit was alles. Ik kan er geen gewicht aan hechten dat zij mij die avond haast met geweld duizend francs die zij mij schuldig was teruggaf, dat was niets bijzonders, want zij was uiterst nauwgezet in geldaangelegenheden.

Ja, zij nam het pakpapier de dag tevoren weg, maar dat zij vertrekken zou wist zij niet pas sinds de vorige dag! Want het was niet zo dat de onlust haar deed weggaan, het was het genomen besluit om weg te gaan, om het leven waarvan zij had gedroomd op te geven, dat haar die lusteloze houding gaf. Lusteloos, haast plechtstatig onbewogen tegenover mij, behalve toen zij de laatste avond, na langer bij mij te zijn gebleven dan zij wilde – wat mij van haar verbaasde, zij die het altijd

laat wilde maken – bij de deur tegen mij zei: ‘Adieu jongen, adieu jongen.’ Maar ik schonk er geen aandacht aan op het moment. Françoise zei mij dat toen zij de volgende ochtend tegen haar zei dat ze vertrok (maar anderzijds is het ook verklaarbaar door de vermoedheid, want zij had zich niet uitgekleeft en had de hele nacht doorgebracht met pakken, op de dingen na waar zij Françoise om moest vragen, die niet in haar kamer en kledkamer waren), zij nog steeds zo droef was, zoveel meer kaarsrecht nog, zoveel verstarder dan de dagen daarvoor, dat Françoise dacht, toen zij ‘Adieu Françoise’ zei, dat ze zou omvallen. Wanneer je zulke dingen hoort, begrijp je dat de vrouw die je tegenwoordig zoveel minder beviel dan al die op de gewoonste wandelingen zo gemakkelijk tegen te komen anderen, en wie je het kwalijk nam dat je voor haar van hen moest afzien, juist degene is die je nu duizendmaal zou verkiezen. Want het is niet meer een kwestie van verschil tussen een bepaald genot – door de sleur, en misschien door de middelmatigheid van het voorwerp ervan haast nihil geworden – en andere, juist verlokkenende, verrukkenende genietingen, maar tussen zulke genietingen en iets heel wat sterkers dan deze, de deernis met smart.

Met mijzelf te beloven dat Albertine ’s avonds hier zou zijn had ik naar het meest dringende gegrepen en de ontworteling van het vertrouwen waarin ik tot dusver had geleefd met een nieuwe overtuiging toegedekt. Maar hoe vlug mijn instinct tot zelfbehoud ook had gewerkt, ik was, toen Françoise tegen mij sprak, een seconde lang hulpeloos geweest, en al wist ik nu dat Albertine er vanavond zijn zou, de pijn die ik had gevoeld gedurende het ogenblik waarin ik mijzelf die terugkomst nog niet had laten weten (het ogenblik volgend op de woorden: ‘Mademoiselle Albertine heeft om haar koffers gevraagd, Mademoiselle Albertine is vertrokken’), die pijn schoot vanzelf weer in mij omhoog, precies zoals eerst, met andere woorden alsof ik nog onkundig was van Albertines te verwachten terugkomst. Overigens, zij moest per se terugkomen, maar uit

zichzelf. Blijk geven van stappen in haar richting, smeken of ze terugkwam zou, dit gold voor alle hypothesen, ingaan tegen het doel. Zeker, ik had niet meer de kracht om haar op te geven zoals ik bij Gilberte had gehad. Wat ik wilde, meer zelfs dan Albertine terugzien, was een eind laten komen aan de fysieke benauwenis die mijn hart, minder gezond dan indertijd, niet meer kon verduren. Bovendien, door mij te hebben aangewend niet te willen, of het nu om werken ging of om iets anders, was ik stuurlozer geworden. Maar deze benauwenis was bovenal onvergelijkelijk veel heviger om menige reden waarvan de voornaamste misschien niet was dat ik met Mme de Guermites en met Gilberte nooit enig zingenot had gekend, maar dat, aangezien ik hen niet alle dagen en ieder uur zag, waartoe ik de mogelijkheid en bijgevolg de behoefte niet had, in mijn liefde voor hen de ontzaglijke macht van de Gewenning ontbrak. Misschien, nu mijn hart, niet in staat om te willen, en om eigener beweging het leed te dragen, op maar één denkbare oplossing kwam, Albertines terugkeer tot elke prijs, misschien zou de tegenovergestelde oplossing (vrijwillig afstand doen, geleidelijk aan berusten) mij zijn voorgekomen als een oplossing uit een roman, onwaarschijnlijk in de werkelijkheid, ware het niet dat ik er vroeger zelf voor gekozen had in het geval van Gilberte. Ik wist dus dat die andere oplossing ook te aanvaarden was, en door een en dezelfde man, want ik was ongeveer dezelfde gebleven. Alleen, de tijd had zijn rol gespeeld, die tijd die mij ouder had gemaakt, de tijd ook die Albertine voortdurend bij mij had laten zijn toen wij ons gemeenschappelijk leven leidden. Maar al gaf ik haar niet op, mij was tenminste, van wat ik bij Gilberte had ervaren, de trots gebleven voor Albertine niet een afstotende speelbal te willen zijn door haar te laten vragen of zij terugkwam; ik wilde dat zij terugkwam zonder dat ik de indruk gaf het te verlangen. Ik stond op om geen tijd te verliezen, maar werd tegengehouden door het hartenleed: dit was de eerste keer dat ik opstond na Albertines vertrek. Toch diende ik mij vlug aan

te kleden om navraag te gaan doen bij haar conciërge.*

Leed, de voortzetting van een opgedwongen geestelijke schok, streeft ernaar van vorm te veranderen; je hoopt het weg te vagen door plannen te maken, inlichtingen in te winnen; je wilt dat het tot zijn talloze gedaanteverwisselingen overgaat, dat vergt minder moed dan je leed onvervalst te laten; dit bed lijkt zo nauw, zo hard, zo koud, waar je in ligt met je pijn. Ik kwam dus weer overeind; ik bewoog mij de kamer in, maar met een eindeloze omzichtigheid, ik hield me zo dat ik niet Albertines stoel waarnam, niet de pianola op de pedalen waarvan zij haar gouden muiltjes drukte, niet één van de voorwerpen die zij had gebruikt en die mij allemaal, in hun eigen, van mijn herinneringen geleerde taal, een vertolking, een verschillende versie leken te willen geven, een tweede aankondiging, van het nieuws van haar vertrek. Maar zonder te kijken zag ik ze; mijn krachten begaven mij, ik viel neer in een van de blauwsatijnen fauteuils waarvan een uur eerder, in het clair-obscur van de door een straal daglicht verstilte kamer, het glacis mij, toen, hartstochtelijk gekoesterde dromen had doen dromen, nu zo ver van mij. Ach! Ik had er vóór dit ogenblik nooit in gezeten dan toen Albertine er nog was. Ik kon dan ook niet blijven zitten, ik stond op; en zo, iedere minuut, was er iemand van die talloze, nederige ikken waaruit wij bestaan die nog geen weet had van Albertines vertrek en wie het moest worden aangezegd; er moest – wat bitterder was dan als het vreemden waren geweest en zij niet mijn sensibiliteit hadden overgenomen om te lijden – aankondiging worden gedaan van het vreselijke dat er was gebeurd aan al die wezens, al die ikken die het nog niet wisten; ieder van hen moest op zijn beurt voor het eerst die woorden horen: ‘Albertine heeft om haar koffers gevraagd’ – die doodkistachtige reiskoffers die ik in Balbec had zien inladen naast die van mijn moeder –, ‘Albertine is vertrokken’.

* Albertine zou dus haar persoonlijk onderkomen in Parijs hebben aangehouden; zie *Sodom en Gomorra*, p. 165.

Ieder diende ik mijn verdriet mee te delen, het verdriet, dat alerm minst een pessimistische gevolgtrekking uit een geheel van rampzalige omstandigheden is, maar de intermitterende en onwillekeurige herbeleving van een specifieke, van buiten gekomen impressie, die wij niet hebben gekozen. Er waren enkelen van die ikken die ik al vrij lang niet had gezien. Bijvoorbeeld (ik had er niet aan gedacht dat het de dag van de kapper was) de ik die ik was wanneer ik mijn haar liet knippen. Ik was die ik vergeten, zijn aantreden maakte een huilbui los zoals, op een begrafenis, dat van een oude bediende in ruste die degene die overleden is heeft gekend. Toen herinnerde ik mij opeens dat ik sinds een week bij momenten overvallen was geweest door panische angstgevoelens die ik niet bij mijzelf had toegegeven. Op die momenten was ik niettemin aldus met mijzelf aan het discusseren: ‘Nergens voor nodig, is het wel, de hypothese onder ogen te zien dat zij onverhoeds zou vertrekken. Dat is absurd. Als ik die hypothese aan een redelijke, intelligente man had voorgelegd’ (en ik zou het om mijzelf gerust te stellen gedaan hebben als niet jaloezie mij het doen van confidenties had belet), ‘zou hij zeker hebben geantwoord: “U bent gek. Dat is ondenkbaar.” En deze laatste dagen hadden wij dan ook niet eenmaal ruzie gehad. Men vertrekt om een motief. Men zegt het. Men geeft je het recht van weerwoord. Men vertrekt niet zomaar. Nee, het is kinderachtig gezeur. Het is de enige absurde hypothese.’ En toch, alle dagen had ik als ik haar ’s ochtends, wanneer ik schelde, weer zag, een zucht van verlichting geslaakt. En toen Françoise mij Albertines brief overhandigde, was ik er meteen zeker van geweest dat het ging over wat niet zo zijn mocht, over dat in zekere zin ettelijke dagen van tevoren, ondanks de logische redenen tot geruststelling, gewaargeworden vertrek. Ik had het inwendig gezegd, haast met een voldaan gevoel van doorzicht in mijn wanhoop, zoals een moordenaar die weet dat hij niet kan worden ontmaskerd maar die bang is en die opeens de naam van zijn slachtoffer op de voorkant van een dossier ziet staan bij de rechter van instructie

die hem heeft laten ontbieden. Al mijn hoop was dat Albertine naar de Touraine was vertrokken, naar haar tante, waar zij per slot nogal onder toezicht stond en niets bijzonders zou kunnen doen tot ik haar daarvandaan haalde. Mijn ergste vrees was dat zij in Parijs was gebleven, of vertrokken naar Amsterdam of Montjouvain, met andere woorden dat ze ontsnapt was om zich over te geven aan een of ander liefdesavontuur waarvan de aanloop mij was ontgaan. Maar in werkelijkheid, als ik bij mijzelf Parijs, Amsterdam, Montjouvain zei, met andere woorden verscheidene plaatsen, dan dacht ik aan plaatsen die alleen denkbaar waren; toen de conciërge van Albertine mij dan ook antwoordde dat zij naar de Touraine was vertrokken leek mij die verblijfplaats, waar ik mijn hoop op dacht te vestigen, het verschrikkelijkst van allemaal, door zijn realiteit en doordat ik mij voor het eerst, gekweld door de zekerheid van het heden en de onzekerheid van de toekomst, Albertine voorstelde aan het begin van een leven dat zij gescheiden van mij wilde leiden, misschien voor lange tijd, misschien voorgoed, en waarin zij dat onbekende ten uitvoer zou leggen dat mij vroeger zo vaak van streek had gebracht terwijl ik toch het geluk had te bezitten, te liefkozen wat er de buitenkant van was, dat zachte, ondoorgrondelijke, voor mij gewonnen gezicht. Het was het onbekende dat de kern van mijn liefde uitmaakte.

Bij Albertines deur trof ik een arm klein meisje dat mij met grote ogen aankeek en er zo zoet uitzag dat ik haar vroeg of zij niet mee naar mijn huis wilde gaan, zoals ik gedaan zou hebben met een trouwhartig kijkende hond. Zij scheen ermee ingenomen. Thuis wiegde ik haar een poosje op schoot, maar haar aanwezigheid, door mij Albertines afwezigheid te zeer te laten beseffen, werd al gauw ondraaglijk voor me. En ik verzocht haar te gaan, na een briefje van vijfhonderd francs in haar handen te hebben gestopt. En toch, al gauw daarna was de gedachte een ander klein meisje bij mij te hebben, nooit en nooit alleen te zijn zonder de steun van een onschuldige aanwezige, het enige droombeeld dat mij het idee dat Alber-

tines terugkomst misschien een tijdlang uit zou blijven hielp verdragen. Wat Albertine zelf betreft, zij leefde vrijwel alleen in mij in de vorm van haar naam, die zich, op enkele schaarse rustpauzen na bij het ontwaken, in mijn hersens ging griffen en er niet meer mee ophield. Als ik hardop had gedacht, zou ik hem onophoudelijk hebben herhaald en mijn gekakel zou zo monotoon en zo beperkt zijn geweest als wanneer ik in een vogel was veranderd, in een vogel zoals die uit de fabel, wiens kreet een eindeloos roepen van de naam was van degene die hij als man had bemind. Men zegt hem in gedachten, en doordat men hem niet uitspreekt is het of men hem in zichzelf opschrijft, of hij zijn spoor in de hersens achterlaat en of die ten slotte helemaal vol raken, zoals een muur waarop iemand doelloos heeft staan krassen, met de duizendmaal opnieuw geschreven naam van degene die men bemint. Men schrijft hem steeds weer in zijn hoofd op zolang men gelukkig is, vaker nog wanneer men ongelukkig is. En het herhalen van die naam die ons niets meedeelt dat wij niet al weten, is een voortdurend in ons opkomende behoefte, maar op den duur, een vermoeienis. Aan de zinnelijke lust dacht ik op dat ogenblik niet eens; ik zag voor mijn geestesoog zelfs het beeld niet van die Albertine, toch de oorzaak van een zo grote ontredde- ring in mijn binnenste, ik nam haar lichaam niet waar, en als ik de met mijn leed verbonden gedachte – want er is er altijd wel een – had willen afzonderen, zou het beurtelings, enerzijds de twijfel zijn geweest over de stemming waarin zij, met of zonder het idee van een terugkeer, vertrokken was, anderzijds hoe haar weer naar huis te halen. Misschien schuilen er een symbool en een waarheid in de minieme plaats die in onze angsten degene op wie wij ze betrekken inneemt. Haar persoon namelijk heeft er immers maar weinig mee te maken; haast alles is het proces van emoties, van angstgevoelens die wij in bepaalde omstandigheden vroeger naar aanleiding van haar hebben ondervonden en die door de gewenning aan haar werden gekoppeld. Waar dit duidelijk uit blijkt (meer nog dan uit

de verveling die men voelt bij geluk) is hoezeer diezelfde persoon zien of niet zien, al dan niet door haar geacht worden, al dan niet over haar kunnen beschikken, ons zal voorkomen als iets onbelangrijks wanneer wij ons die vraag alleen nog maar hoeven te stellen (zo overbodig geworden dat wij hem niet eens zullen stellen) wat betreft de persoon zelf – het proces van emoties en angstgevoelens vergeten zijnde, althans voor zover aan haar gekoppeld, want het kan opnieuw op gang zijn gebracht, maar overgeheveld naar een ander. Voor die tijd, toen het nog aan haar persoon gekoppeld was, dachten wij dat ons geluk van haar afhing: het hing alleen van de beëindiging van onze angsten af. Ons onbewuste zag de dingen dus scherper dan wijzelf op dat moment, door de figuur van de beminde vrouw zo klein te maken, een figuur die wij misschien zelfs waren vergeten, die wij misschien slecht kenden en voor middelmatig hielden, in het verschrikkelijke drama waarbij van een weerzien met haar, om niet meer op haar te hoeven wachten, zelfs ons leven kon afhangen. Minuscule proporties van de figuur van de vrouw, logisch en natuurlijk gevolg van de manier waarop liefde zich ontwikkelt, duidelijk zinnebeeld van de subjectieve aard van die liefde.

Albertine was vermoedelijk vertrokken in een geest vergelijkbaar met die van volkeren die met een demonstratie van hun leger het werk van hun diplomatie voorbereiden. Zij was zeker alleen maar weggegaan om van mij betere condities, meer vrijheid en luxe te krijgen. In dat geval zou degene die van ons tweeën de overhand behaalde ik zijn geweest, als ik de kracht had opgebracht om te wachten, te wachten tot zij, inziend dat zij niets bereikte, uit zichzelf zou zijn teruggekomen. Maar terwijl men bij het kaartspel, of in de oorlog, waar het alleen om winnen gaat, stand kan houden tegenover bluf, zijn in de liefde en bij jaloezie de condities niet dezelfde. Als ik Albertine, om af te wachten, om ‘vol te houden’, verscheidene dagen, verscheidene weken misschien, ver van mij vandaan liet blijven, deed ik teniet wat ruim een jaar lang mijn doel

was geweest, haar geen uur vrij te laten. Al mijn voorzorgsmaatregelen waren zinloos geworden als ik haar de tijd, de gelegenheid liet om mij naar hartenlust te bedriegen; en als zij zich aan het eind gewonnen gaf, zou ik de tijd waarin zij alleen was geweest niet meer kunnen vergeten, en ook al zegevierde ik op het eind, ik zou niettemin in het verleden, met andere woorden onwederroepelijk, de verliezer zijn.

Wat de maatregelen om Albertine terug te halen aanging, die zouden des te meer kans van slagen hebben als de hypothese dat zij alleen maar was vertrokken in de hoop te worden teruggeroepen op betere condities, het plausibelst scheen. En volgens de mensen die niet in Albertines eerlijkheid geloofden, zeker volgens Françoise bijvoorbeeld, was dat waarschijnlijk zo. Maar mijn verstand, dat de enige verklaring van een bepaalde narrigheid, van een bepaalde manier van doen, gezocht had, voordat ik ergens van wist, in een door haar gekoesterd voornemen om definitief te vertrekken, kon bezwaarlijk geloven dat, nu het zich had voorgedaan, dit vertrek maar schijnvertoon was. Ik zeg mijn verstand, niet ik. De hypothese van schijnvertoon werd, doordat deze minder aanneemelijk was, des te dwingender voor me, en won aan kracht waar zij inboette aan waarschijnlijkheid. Wanneer men op de rand van de afgrond blijkt te staan en het erop lijkt dat men door God is verlaten, aarzelt men niet een wonder van hem te verwachten. Ik erken dat ik bij dit alles een wel zeer apathische, hoewel zeer van leed vervulde politiemans was. Maar met haar ontvluchting kreeg ik niet de hoedanigheden terug die ik kwijt was geraakt door de gewoonte haar onder andermans toezicht te stellen. Ik dacht maar aan één ding: een ander met de nasporingen te belasten. Die ander was Saint-Loup, die toestemde. De angstige spanning van zoveel dagen aan een ander over te dragen fleurde mij op en ik sprong huizenhoog, zeker van de goede afloop, mijn handen plotseling weer droog zoals vroeger, niet meer nat van het zweet dat Françoise mij had bezorgd met te zeggen: 'Mademoiselle Albertine is ver-

trokken.’ Men herinnert zich dat, toen ik besloot met Albertine te gaan samenwonen en zelfs met haar te gaan trouwen, ik het deed om haar te behouden, om te weten wat zij uitvoerde en haar te beletten haar gewoonten met Mlle Vinteuil weer op te vatten. Dat gebeurde bij de bittere pijn van haar onthulling in Balbec, toen zij mij als iets heel natuurlijks vertelde, en ik, ofschoon het het grootste verdriet was dat ik ooit in mijn leven had ervaren, erin slaagde ogenschijnlijk als iets heel natuurlijks te beschouwen, wat ik mij in mijn ergste veronderstellingen nooit zou hebben verstout te bedenken. (Het is verbazend hoezeer het de jaloezie, die zich onledig houdt met veronderstellinkjes in het onechte, aan verbeelding schort wanneer het erom gaat het echte te ontdekken.) Welnu, die liefde, geboren voornamelijk uit de behoefte Albertine de zonde te beletten, die liefde had vervolgens de sporen van haar herkomst behouden. Met haar samen te zijn kon mij weinig schelen, als ik het ‘ongrijpbare wezen’ maar kon verhinderen hier of daar heen te gaan. Om haar dat te verhinderen had ik mij verlaten op de ogen, op het gezelschap van degenen die met haar megingen, en als die mij maar ’s avonds een mooi geruststellend verslagje uitbrachten vervlogen mijn zorgen in goedgehumeurdeheid.

Nu ik mijzelf de verzekering had gegeven dat, wat mij ook te doen stond, Albertine nog die avond thuis zou zijn, had ik de pijn opgeheven die Françoise mij had berokkend met te zeggen dat Albertine was vertrokken (doordat mijn overrompelde wezen toen heel even gedacht had dat het een definitief vertrek was). Maar wanneer, na een onderbreking, in een aan drift van eigen onafhankelijk leven, de initiële pijn spontaan weer in mij opkwam, was die steeds weer net zo ondraaglijk want van vóór de troostrijke belofte die ik mijzelf had gedaan om Albertine die avond nog terug te halen. Van die woorden, die er verzachtend voor zouden zijn geweest, was mijn pijn onkundig. Om de middelen tot die terugkeer in het werk te stellen – nogmaals, niet dat een dergelijke houding mij ooit zo goed was afgegaan, maar omdat ik die altijd al had aangenomen sinds ik van Alber-